

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή	2
1.Κόρινθος	3
2.Σπάρτη	5
3.Αρκαδία.	7
4.Αχαΐα.....	11
5.Άργος	14
6.Το Φιλιπείο	17
Συμπεράσματα	20
Βιβλιογραφία	22
Εικόνες	24

Εισαγωγή

Η Πελοπόννησος είναι ένα μέρος που αποκόπτεται από την υπόλοιπη ηπειρωτική Ελλάδα και ο μόνος τρόπος πρόσβασης κατά την αρχαιότητα ήταν δια θαλάσσης. Σε ένα τέτοιο απομονωμένο περιβάλλον θα λέγαμε ότι διαμορφώνονται οι κατάλληλες συνθήκες για την σχεδιασμό και την ανάπτυξη τοπικών, τυπολογικών, αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών. Στην περίπτωση της όμως μας δίνεται η δυνατότητα μέσω της παρατήρησης των οικοδομημάτων, να αντιληφθούμε και την εισροή αρχιτεκτονικών τύπων που απαντώνται στην αρχιτεκτονική άλλων πόλεων μακριά από αυτήν.

Σχετικά με την δημιουργία, εξέλιξη και υλοποίηση όλων αυτών των τοπικών χαρακτηριστικών που θα αναφερθούν στην παρούσα εργασία, είναι μια ευρέως αποδεκτή άποψη ότι υπήρχε συνειδητή σκέψη στο σχεδιασμό των ναϊκών ναών και όπως είναι λογικό το τελικό αποτέλεσμα αποδίδεται κατεξοχήν στον ίδιο τον αρχιτέκτονα. Ο αρχιτέκτονας είναι ένα θεμελιώδες στοιχείο του μοντέλου εξέλιξης της αρχιτεκτονικής και κατά συνέπεια οι καταβολές του και το περιβάλλον που κινείται παίζει σημαντικό ρόλο στην κατανόηση της τυπολογίας των αρχιτεκτονικών φορμών και την σύνθεση τους. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ένας αρχιτέκτονας πρέπει να έχει μια εποπτική εικόνα του συνόλου των αρχιτεκτονικών νεωτερισμών που εμφανίζονται σε διάφορα άλλα σημεία και για αυτό τον λόγο πρέπει να δουλεύει σε διαφορετικά μέρη ενώ θα έπρεπε να δρα ανεξάρτητα από τις εξωτερικές πιέσεις ή τη φύση της κοινωνίας στην οποία εργάζονταν. Ο αρχιτέκτονας δεν σχεδιάζει μόνο αλλά εποπτεύει τα οικοδομικά συνεργεία και επιθεωρεί τις εργασίες¹. Με βάση όλα αυτά έχει διατυπωθεί η άποψη από διάφορους μελετητές ότι σε συγκεκριμένα οικοδομήματα μπορούν να εντοπιστούν στοιχεία που να παραπέμπουν αν όχι στον τόπο καταγωγής του αρχιτέκτονα έστω σε ένα ευρύτερο αρχιτεκτονικό τοπικό ρεύμα².

Η εργασία αποτελείται από έξι κεφάλαια τα οποία αντιστοιχούν σε πέντε περιοχές και ένα μνημείο που εντοπίζεται η ύπαρξη τοπικών αλλά και εξωτερικών αρχιτεκτονικών επιδράσεων ώστε να διαμορφωθεί μία συνολική εικόνα για την ιστορία και την δράση των αρχιτεκτονικών εργαστηρίων στην Πελοπόννησο.

¹ Coulton 1975: 59

² Για παράδειγμα υπάρχει μία ομάδα αρχαϊκών ναών που ο Ostby αποδίδει σε ομάδα τοπικών αρχιτεκτόνων (Ostby 2005, 493).

Κεφάλαιο 1: Κόρινθος.(εικ.1-7)

Τον 8^ο αιώνα οι Κορίνθιοι τεχνίτες αντιλαμβάνονται ότι η γη τους παρέχει πρόσβαση σε ένα ιδανικό υλικό ένα μαλακό πωρόλιθο και ουσιαστικά έτσι ξεκινά και η σύλληψη της ιδέας και στην πορεία της υλοποίησης των μνημειακών κτιρίων³. Τέλη 8^{ου} με αρχές 7^{ου} εμφανίζονται οι πήλινες κεκλιμένες στέγες. Ο πρωιμότερος τύπος κεράμωσης είναι έμπνευση κορίνθιων αρχιτεκτόνων και συναντάται για πρώτη φορά στον αρχαϊκό ναό του Απόλλωνα στην Κόρινθο και του Ποσειδώνα στην Ισθμία. Αποτελεί έναν από τους βασικότερους τύπους στέγασης σε όλη την Πελοπόννησο από αυτή την περίοδο και έπειτα. Ο πρωτοκορινθιακός τύπος συνδυάζει κοίλους στρωτήρες και κυρτούς καλυπτήρες⁴.

Κατά το γ' τέταρτο του 6^{ου} αιώνα, ο κορινθιακός τύπος στέγασης χαρακτηρίζεται από τους ενιαίους, μονοκόμματους καλυπτήρες και στρωτήρες. Οι στρωτήρες συνήθως ήταν σχετικά επίπεδοι ενώ οι καλυπτήρες ήταν γωνιώδεις στο κέντρο. Κατά το α' μισό του 6^{ου} αιώνα, η διακόσμηση στο κεκλιμένο επίπεδο του αετώματος αποτελείται από σίμη, στην κάθετη πρόσοψη της οποίας υπάρχει γλωσσοειδής διακόσμηση και στο κάτω τμήμα μόνη η διπλή κυματοειδής διάταξη γραμμών. Κατά τη διάρκεια του β' μισού του 6^{ου} αιώνα η διακόσμηση της σίμης εξελίσσεται και αποτελείται από ιωνικό κυμάτιο, ενώ στην πρόσοψη της εμφανίζεται φυτική διακόσμηση.

Στις κάτω γωνίες του αετώματος, οι βάσεις των ακρωτηρίων συνδέονται με το πίσω μέρος της σίμης και στα άκρα της εμφανίζονται λεοντοκεφαλές από τις οποίες απομακρύνετε το βρόχινο νερό της στέγης. Στα άκρα της στέγης υπάρχουν τα ακροκέραμα που εξέχουν πιο πάνω από τον καλυπτήρα και φέρουν ανάγλυφο ανθεμωτό σχήμα. Αυτά είναι ενιαία με τους στρωτήρες και φέρνουν διακόσμηση. Οι ηγεμόνες φέρουν ανθεμωτή διακόσμηση και στις δύο πλευρές τους. Έως τα τέλη της αρχαϊκής περιόδου οι στρωτήρες και οι καλυπτήρες αποτελούνται πλέον από δύο ξεχωριστά τμήματα, κάτι που δεν ισχύει για τους ηγεμόνες οι οποίοι συνεχίζουν να είναι ενιαίοι και αποτελούν το βασικό χαρακτηριστικό του κορινθιακού τύπου στέγασης. Αυτός εντοπίζεται τόσο στην Κόρινθο όπου υπάρχει συνοχή στον τρόπο

³ Rhodes 2003, 85.

⁴Holmes 1995,33-35.

απόδοσης του, αλλά και σε περιοχές εκτός Κορίνθου αποκλειστικά σε πανελλήνια ιερά όπως στους Δελφούς και στην Ολυμπία. Στις περιπτώσεις που τον συναντάμε εκτός Κορίνθου και παρουσιάζει ορισμένες παραλλαγές, θα πρέπει να θεωρείται ότι έχουν ενσωματωθεί τοπικά στοιχεία. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί ο αργολικός τύπος στέγασης, που έχει βασιστεί στον κορινθιακό, αλλά εκεί όλα τα μέλη (καλυπτήρες, στρωτήρες, αγελαίοι, ηγεμόνες) δεν ενώνονται αλλά είναι μεμονωμένα. Στις περιπτώσεις που για την κατασκευή των κεράμων χρησιμοποιήθηκε ίδιος πηλός με της Κορίνθου και η τεχνοτροπική απόδοση μοιάζει με την πρωτότυπη, πιθανά εργάστηκαν τεχνίτες που εκπαιδεύτηκαν στην Κόρινθο⁵.

Οι αρχαϊκοί ναοί της Κορίνθου φέρουν συγκεκριμένους νεωτερισμούς, που αποδεικνύουν την ύπαρξη τοπικού αρχιτεκτονικού εργαστηρίου. Οι τοίχοι των πρώτων κορινθιακών ναών ήταν είτε εξολοκλήρου από πέτρα είτε είχαν τοιχοβάτη από πλίνθους και πάνω από αυτόν συνεχιζόταν η κατασκευή με πέτρα. Δεδομένου ότι οι κορινθιακοί ναοί είχαν πολύ βαριά στέγη υπήρχε ανάγκη καλύτερης στήριξης και έτσι εφευρέθηκε το λίθινο γείσο, που εντοπίζεται για πρώτη φορά στο Ναό του Ποσειδώνα. Μπορεί να υποθεθεί ότι ήταν απλή ορθογώνια κατασκευή με τετράγωνη λίθινη τοιχοποιία. Δεν σώζονται πολλά από την πρώιμη αρχιτεκτονική της Κορίνθου και δείγματα έχουμε κατά κύριο λόγο από ευρήματα που ανήκουν στο ναό του Ποσειδώνα στην Ισθμία και τον ναό των τελών του 7^{ου} αιώνα του Δία στην Νεμέα. Από όσο μπορούμε να συμπεράνουμε από το ναό της Ήρας Ακραιάς στην Περαχώρα, δεν υπήρχε κρηπίδα στα πλαϊνά και στον πίσω τοίχο των αρχαϊκών κορινθιακών ναών. Οι κίονες ήταν μονολιθικοί και είχαν από 16 έως 20 ραβδώσεις. Έως τα μέσα του 6^{ου} αιώνα η απόδοση τους ήταν σχετικά ρηχή, ενώ από τα μέσα του 6^{ου} και έπειτα βαθαίνει ολοένα και περισσότερο. Έχει βρεθεί ένα από τα πρωιμότερα δείγματα ανακλιντροειδούς επίκρανου παραστάδας και παρόμοιου τύπου έχει εντοπιστεί και στο Άργος που χρονολογείται τον 6^ο αιώνα. Από τον 6^ο αι. έχουμε ευρήματα τα οποία δίνουν στοιχεία σχετικά με την πολυχρωμία των δωρικών κορινθιακών ναών. Έχουμε δείγματα από τον ναό του Απόλλωνα στην Κόρινθο, όπου φαίνεται ότι τα βασικά δομικά στοιχεία είχαν λευκό χρώμα και οι οριζόντιες ταινίες του επιστυλίου ερυθρό ενώ οι κάθετες μαύρο. Επίσης από τον Ναό της Ήρας στην Περαχώρα σώζονται ίχνη μπλε και κόκκινου χρώματος στα δωρικά κιονόκρανα⁶.

⁵ Winter 1993, 18-23.

⁶ Rhodes 2003, 478-479; Pfaff 2003, 95-103.

Κεφάλαιο 2: Σπάρτη(εικ.8)

Για τον λακωνικό τύπο κεράμωσης αντλούμε πληροφορίες από τα πολυάριθμα θραύσματα, που βρέθηκαν κατά την διάρκεια των ανασκαφικών εργασιών στο ιερό της Αρτέμιδος Ορθίας στην Σπάρτη. Μέσω αυτών των θραυσμάτων αποδεικνύεται ότι οι λακωνικού τύπου στέγες αποτελούνταν από συγκεκριμένα στοιχεία όπως είναι οι κοίλοι στρωτήρες και οι στενότερης διαμέτρου κυρτοί καλυπτήρες. Οι ηγεμόνες είναι αρκετά κυρτοί και σε αυτούς δημιουργούνται ανοίγματα για τους καλυπτήρες. Όλα έχουν μαύρο ή ερυθρό επίχρισμα ενώ στην κορυφή του αετώματος, καλύπτοντας στην άκρη των κεραμιδιών της κορυφογραμμής, βρισκόταν ένα δισκοειδές ακρωτήριο με διακόσμηση που στα πρωιμότερα δείγματα είναι σκούρα μονόχρωμη ενώ στα υστερότερα κυριαρχεί η πολυχρωμία. Στα λακωνικά κεραμίδια εντοπίζονται κοινά σχέδια με την λακωνική κεραμική, γεγονός που καθιστά τη χρονολόγησή τους ευκολότερη. Κατά μήκος της άκρης του αετώματος υπήρχε πολύχρωμη εναέτια σίμη, ενώ στην κατώτερη σειρά των στρωτήρων και κατά μήκος της άκρης υπήρχαν καμπύλα ακροκέραμα, κατά κύριο λόγο με γεωμετρικά μοτίβα ως ζωγραφικό διάκοσμο. Με το πέρασμα του χρόνου προστέθηκε διακοσμητικός τόρος στα κατά τα άλλα επίπεδα κεραμίδια. Το γείσον δεν συνοδευόταν από πήλινα πλακίδια και μόνο ένα τέτοιο θραύσμα έχει βρεθεί, στο ιερό της Ορθίας⁷.

Η Σπάρτη παρήγαγε σχεδόν κατά το ήμισυ, τα γνωστότερα σωζόμενα δείγματα δισκοειδών ακρωτηρίων σε υπερτοπικό επίπεδο. Τέτοια δείγματα έχουν βρεθεί στις Αμύκλες, στο Μενελάιον, στην Κυνουρία, στις Βάσες και την Ολυμπία. Ακροκέραμα σε σχήμα ημισελήνου που αποτελούν το πρωιμότερο τύπο του λακωνικού ακροκέραμου προκύπτουν μόνο από τις τοποθεσίες που βρίσκονται κοντά στη Σπάρτη όπως το Μενελάιον στις Αμύκλες και την Επίδαυρο Λιμηρά στην Λακωνία, ενώ βόρεια της στην Κυνουρία και στην Βίγλα κοντά στην Τεγέα.

Άλλοι τύποι διακόσμησης που τους συναντάμε σε συνδυασμό με τον λακωνικό τύπο θα μπορούσαν να υποδεικνύουν την ύπαρξη διαφορετικών τοπικών παραλλαγών, όπως για παράδειγμα μία σειρά δισκοειδών ακρωτηρίων με αναλογικά πλουσιότερη διακόσμηση, που θεωρούνται ακροκέραμα εξαιτίας του μεγέθους τους και εντοπίζονται σε στέγες στην Αρκαδία, για στην Βίγλα, στο Μεθύδριο και σε μία πιο αρχαϊστική εκδοχή στους Λουσούς. Αρκαδική τοπική

⁷ Winter 1993, 13-14,16.

παραλλαγή μπορούν να θεωρηθούν και τα καμπύλα ακροκέραμα με εικονιστική διακόσμηση, τα οποία δεν συναντώνται στην Σπάρτη όπως για παράδειγμα οι εραλδικές σφίγγες από τις Βάσσειες και τα Γοργόνεια από την Αλίφειρα. Τέλος, ένα ακόμη χαρακτηριστικό που αποδίδεται στην Αρκαδία είναι το γείσο με πλακίδια με cavetto και ζωγραφικό γλωσσοειδές μοτίβο. Τέτοια παραδείγματα έχουν βρεθεί στη Βίγλα, στην Αλίφειρα και στο βουλευτήριο της Ολυμπίας όπου εκεί συνδυάζονται με ημικυκλικά ακρωτήρια διακοσμημένα με Γοργόνειο⁸.

⁸ Winter 1993, 18.

Κεφάλαιο 3: Αρκαδία.(εικ. 9)

Ο ναός της Αλέας Αθηνάς στα τέλη του 7ου αιώνα ορίζεται ως μοντέλο για τους μεταγενέστερους ναούς στην Αρκαδία, και παρέμεινε αξεπέραστος σε επίπεδο μεγέθους από τους ναούς στους αρκαδικούς ναούς που θα αναφερθούμε έπειτα. Το επίπεδο του δαπέδου ήταν ελαφρώς υψηλότερο στον σηκό από τον πρόναο φαινόμενο που παρατηρείται και στο Ηραίον του Άργους και δείχνει την στενή σύνδεση αυτών των δύο ναών⁹. Στο πίσω μέρος του σηκού πιθανά υπήρχε κλειστό άδυτο και όχι ανοικτός οπισθόδομος όπως έχει υποστηριχθεί¹⁰. Η χρήση του τοπικού μαρμάρου περιορίζεται στον στυλοβάτη και τον τοιχοβάτη ενώ οι κίονες και οι τοίχοι είναι από ξύλο κι ωμές πλίνθους αντίστοιχα¹¹. Αυτό πολύ σύντομα αλλάζει και απόδειξη αποτελεί ο ναός της Αρτέμιδος Κνακεάτιδος που είναι κοντά στο Μαυρίκι και χρονολογείται στα μέσα του 6^{ου} αιώνα. Ήταν κατασκευασμένος εξ' ολοκλήρου από μάρμαρο Δολιανών και αποτελεί ένα από τα πρωιμότερα μαρμάρινα ναϊκά οικοδομήματα¹². Ο Ρωμαίος (1925) αρχικά πρότεινε ότι ο ναός ήταν αμφιπρόστυλος. Από τους κίονες της πρόσοψης φαίνεται ότι στον ναό δεν υπήρχε γωνιακή συναίρεση, καθώς δεν χρειάζεται δεδομένου ότι το πλάτος της τριγλύφου συνέπιπτε με το πάχος του επιστύλιου. Αυτή η λύση φαίνεται να προτιμάται στην αρχαϊκή, αρκαδική αρχιτεκτονική σε αντίθεση με κορινθιακά και αττικά Δωρικά οικοδομήματα. Στην αρχαϊκή αρχιτεκτονική της Σικελίας και της Νότιας Ιταλίας μπορούμε να εντοπίσουμε οικοδομήματα που παρουσιάζουν αυτό το χαρακτηριστικό¹³.

Ο μεγάλος περίπτερος ναός του Ορχομενού που χρονολογείται περίπου το 530 π.Χ είναι ο πρώτος γνωστός ναός στην Ελλάδα που εφαρμόζει την κλασική κιονοστοιχία 6X13, με ίσα αξονικά διαστήματα στην πρόσοψη και στις μακρές πλευρές, με εξαίρεση τα γωνιακά μετακίονια τα οποία παρουσιάζουν μείωση¹⁴. Αυτό τον σχεδιασμό μας μαρτυρείται ότι είχε ναός στο Σούνιο τον οποίο κατέστρεψαν οι Πέρσες το 480 π.Χ. Τα αξονικά διαστήματα του ναού ήταν 5X12 επιτρέποντας στην κιονοστοιχία να δημιουργεί ένα Πυθαγόρειο τρίγωνο με 5X12 μονάδες κάθετα και 13 στην υποτείνουσα. Αυτό το ιδιαίτερο σχεδιαστικό σύστημα πρέπει να εισήχθη στην Αρκαδία από μία άλλη μεγάλη πόλη την Κόρινθο καθώς δεν φαίνεται να είναι τοπική

⁹ Østby 1986, 79-80.

¹⁰ Østby 2005, 495.

¹¹ Østby 2005, 498.

¹² Østby 1991, 311-325.

¹³ Østby 2005, 498.

¹⁴ Østby 1991, 327-338.

εφεύρεση δεδομένου ότι δεν παρατηρείται εξέλιξη του στα οικοδομήματα της περιφέρειας¹⁵.

Η τοπική παράδοση της χρήσης μαρμάρου στην κατασκευή ναών συνεχίζεται και στο ναό της Αθηνάς και του Ποσειδώνα που βρίσκεται στην Βίγλα δηλαδή στα σύνορα με την Ασέα και το Παλλάντιο. Φαίνεται πως εργάστηκαν εδώ ορισμένα άτομα που είχαν κατασκευάσει τον ναό στο Μαυρίκι καθώς εντοπίζονται αρκετές ομοιότητες μεταξύ των δύο ναών όπως για παράδειγμα τα σταθερά μεταξόνια διαστήματα και η απουσία της γωνιακής συναίρεσης. Ο ναός έχει περίσταση 6X13 όπως και στον Ορχομενό. Είναι ο μοναδικός αρχαϊκός αρκαδικός ναός με ανοικτό οπισθόδομο και εδώ συναντάται για πρώτη φορά στην περιοχή η διαμόρφωση τριών βαθμίδων στην κρηπίδα¹⁶. Εντοπίζεται ακόμη ένας ναός στον Άγιο Ηλία στην Ασέα ο οποίος μοιάζει με τον ναό στην Βίγλα και χρονολογείται το 500 π.Χ. Σε αυτόν όμως η περίσταση είναι 6X14, η κρηπίδα διαμορφώνεται με τέσσερις βαθμίδες, δεν έχει οπισθόδομο και έχει έναν εξαιρετικά ρηχό πρόναο. Το οικοδόμημα έχει μεγαλύτερα μεταξόνια διαστήματα από αυτά που συναντήσαμε στους προηγούμενους και συνολικά έχει χαμηλή κατασκευή. Σώζεται ένα κιονόκρανο το οποίο μοιάζει με τα κιονόκρανα του ναού του Απόλλωνα στους Δελφούς και πιθανά είναι ένα αντίγραφο του σε μικρότερη κλίμακα¹⁷.

Ένας ναός στο γειτονικό Παλλάντιο επηρεάστηκε εμφανώς και αυτός από τον ναό στην Βίγλα. Σε λατρευτικό κτίριο που προϋπήρχε εκεί προστέθηκε θεμελίωση για εξωτερική περίσταση αλλά η κατασκευή της σταμάτησε στο επίπεδο της ευθυντηρίας. Από την θεμελίωση προκύπτει ότι η περίσταση θα αποτελούνταν από 6X13 κίονες πιθανά κατασκευασμένους από ντόπιο μάρμαρο με διαφορετικά μεταξόνια διαστήματα στους κίονες. Το εγχείρημα ολοκληρώθηκε με την συμβολή άλλης γειτονικής κοινότητας¹⁸. Το ενδιαφέρον στοιχείο που εντοπίζεται εδώ είναι η ύπαρξη δύο βάσεων κίωνων πίσω από την ορθογώνια βάση των λατρευτικών αγαλμάτων και φαίνεται έτσι να διαιρείται ο σηκός σε ένα κυρίως μέρος και ένα εσωτερικό άδυτο που παρέμενε ορατό πίσω από τους κίονες. Σε περίπτωση που αυτό ισχύει τότε μπορεί με κάποιο τρόπο να συνδέεται με την ιδέα της απρόσιτης ορατότητας που ήταν ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα των πρώιμων λατρευτικών κτιρίων της Τεγέας και θα μπορούσε να θεωρηθεί ως πρόδρομος του ναού των

¹⁵ Østby 1991, 386; Ostby 2005, 499.

¹⁶ Østby 2005, 499.

¹⁷ Østby 2000, 260-261; Ostby 2005, 500.

¹⁸ Østby 1991, 69-88; Ostby 2005, 499.

Βασσών όπου ένας κορινθιακό κίονας χωρίζει εσωτερικά τον σηκό από το άδυτο χωρίς να τα απομονώνει¹⁹.

Οι αρκαδικοί ναοί που συγκεντρώνονται κυρίως στα μέσα του 6^{ου} αιώνα, περίπου το 530-480π.Χ, αντικατοπτρίζουν μια περίοδο οικονομικής και καλλιτεχνικής άνθησης της οποίας το ιστορικό πλαίσιο μας διαφεύγει. Παρόλο που δεν αναφέρονται συχνά για την συμβολή τους στην ελληνική αρχιτεκτονική παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για την ανάπτυξη του Δωρικού ρυθμού κατά την αρχαϊκή περίοδο στην Πελοπόννησο μαζί με τους ναούς της Ήρας και του Δία στην Ολυμπία. Οι ναοί της Αρκαδίας εμφανίζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον και αρκετές καινοτόμες ιδέες που δηλώνουν την ύπαρξη τοπικής αρχιτεκτονικής ταυτότητας. Είναι δύσκολο να διαπιστωθεί κατά πόσο οι ναοί που είδαμε επηρεάστηκαν από κάποιο άλλο κέντρο για το οποίο μπορεί να μας λείπει η τεκμηρίωση, όπως το Άργος και η Λακωνία. Το σίγουρο είναι πως για τους Αρκάδες ο ναός αποτελεί σημαντικός χώρος για τις κοινότητες ενώ κατασκεύασαν εντυπωσιακά κτίρια αρκετά νωρίς και σε πολύ σύντομο χρονικό πλαίσιο. Ο ναός της Αθηνάς στην Αλίφειρα είναι το τελευταίο εντυπωσιακό δημιούργημα στην αρχαϊκή περίοδο και μετά από ένα σχετικά μεγάλο χρονικό διάστημα κατασκευάζονται ο ναός στις Βάσσειες και ο υστεροκλασικός ναός στην Τεγέα. Αυτοί σχεδιάστηκαν από αρχιτέκτονες που δεν ήταν από την Αρκαδία και επανέλαβαν μόνο ως ένα σημείο τα τυπικά χαρακτηριστικά που είδαμε πιο πάνω²⁰.

Σχετικά με τον ναό του Απόλλωνα στις Βάσσειες, έχουν βρεθεί τεκτονικά σημεία στο περό και σε κεράμους της στέγης, που χρονολογούνται το 427-400 π.Χ και έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ορισμένα είναι σε τοπική αρκαδική γραφή. Από τα γράμματα αποδεικνύεται ότι στον χώρο εργάστηκαν αρκετά διαφορετικά άτομα, γεγονός που σημαίνει ότι οι τεχνίτες δεν ήταν Αρκάδες αλλά ξένοι ειδικευόμενοι την καταγωγή των οποίων θα μπορούσαμε να την εντοπίσουμε από αυτά. Το αλφάβητο προέρχεται από την Ιωνία την Αττική και το Άργος και από τον σύγχρονο τρόπο γραφής τους αντιλαμβάνεται κανείς ότι ήταν νεαρής ηλικίας.

Ο ναός συνδέεται με το Ηραίο, λόγω του όμοιου τρόπου στέγασης του οπισθόδομου με τις δοκούς και τα φατνώματα. Υπήρχε ράμφος στην πρόσοψη της δοκού που δημιουργούσε γωνία με την οροφή. Στο προφίλ του ράμφους που

¹⁹ Østby 1991, 297-9.

²⁰ Østby 2005, 501. Ο Πausanίας αναφέρει ότι οι αρχιτέκτονες ήταν από άλλο μέρος (8.41.7-9, 8.45.5).

αναμένεται να υπάρξει ιωνικό κυμάτιο συναντάται διπλή κύρτωση, όπως και στον κλασικό ναό του Ηραίου στην επίστεψη του γείσου. Από αυτά τα στοιχεία συμπεραίνεται είτε ότι στο οικοδόμημα εργάστηκαν Αργείοι τεχνίτες που καινοτόμησαν στις Βάσσεις και ύστερα το αναπαρήγαγαν στο Ηραίο ή το αντίστροφο, ότι δηλαδή πρώτα έγινε στο Ηραίο. Δεν είναι βέβαια απίθανο να ήταν και αθηναίοι τεχνίτες, κατόπιν σύγκρισης με τεκτονικά σημεία που βρέθηκαν στο Ηφαιστείο. Βέβαια τα αρχιτεκτονικά στοιχεία του ναού Απόλλωνα υποδηλώνουν μείξη Άργους και Αθήνας²¹.

²¹ Cooper 1996, 367-368.

Κεφάλαιο 4: Αχαΐα (εικ. 10-13)

Το αχαϊκή αρχιτεκτονική στην δωρική αρχιτεκτονική αναγνωρίζεται σε ναϊκά οικοδομήματα των αποικιών της Κάτω Ιταλίας αλλά και σε θέσεις εντός της Πελοποννήσου. Έχει διατυπωθεί η άποψη, ότι πιθανά τα αρχιτεκτονικά στοιχεία προερχόταν από την βορειοδυτική και δυτική Ελλάδα και όχι από την Πελοπόννησο. Το ορόσημο της αποκαλούμενης αχαϊκής αρχιτεκτονικής είναι το κιονόκρανο στο υποτραχήλιο του οποίου διαμορφώνεται διακόσμηση με φύλλα. Εμφανίζεται σε αρκετές παραλλαγές και στην πιο πλαστική μορφή του μοιάζει με την διακόσμηση που έφεραν τα μυκηναϊκά κιονόκρανα, οδηγώντας ορισμένους μελετητές στο συμπέρασμα ότι προέρχεται από τα μυκηναϊκά κιονόκρανα. Κατά το α' μισό του 6^{ου} αιώνα, απουσιάζει από την Πελοπόννησο, ενώ το β' μισό του αιώνα εντοπίζεται σε έξι διαφορετικές περιοχές, στην Αρκαδία στην Τεγέα και στην Μαντινεία, στην Λακωνία κοντά στην Σπάρτη και στις Αμύκλες, στην Μεσσηνία στην Κορώνη και στην Ηλεία στην Ολυμπία. Σε αυτά τα δείγματα δεν υπάρχει ιδιαίτερη συνοχή στην απόδοση της διακόσμησης, για παράδειγμα στην Τεγέα εναλλάσσονται τα φύλλα με λόγχες στο μισό τμήμα του κιονόκρανου. Η διακόσμηση εναρμονίζεται με τις ραβδώσεις του τραχήλου, έτσι ώστε σε δύο φύλλα και μία λόγχη ενδιάμεσα τους, να συμπίπτουν με βάθυνση και οι λοιπές λόγχες να συμπίπτουν με τις ακμές. Η απόδοση των στοιχείων είναι έξεργη αλλά το εσωτερικό των φύλλων είναι κοίλο. Αυτά τα κιονόκρανα συνδέονται με το ναό της Αρτέμιδος Κνακεάτιδος²².

Το κιονόκρανο που βρέθηκε στην Μαντινεία φέρει ένα δακτύλιο από μικρά φύλλα, οι απολήξεις των οποίων είναι στραμμένες προς τα επάνω, ενώ μειώνεται το πάχος τους στο σημείο που ενώνονται με το κάτω μέρος του εχίνου. Ένα κιονόκρανο βρέθηκε κοντά στην Σπάρτη καθώς και μία ομάδα θραυσμάτων από τις Αμύκλες που φέρουν μεταξύ τους πολλές ομοιότητες. Τα φύλλα είναι αρκετά στενά και έχουν κοίλο εσωτερικό, ενώ οριοθετούνται σε έξεργο πλαίσιο και λόγχες προβάλλουν μεταξύ των φύλλων στο άνω τμήμα της διακοσμητικής ζώνης. Μεταξύ των ομοιοτήτων εντάσσεται και το κοινό πλάτος των φύλλων, αλλά και η παρουσία τριών ταινιών στο κατώτερο μέρος του εχίνου. Το κιονόκρανο που βρέθηκε στη Σπάρτη είναι μεγαλύτερο συγκριτικά με τα άλλα και είναι πιθανό αρχικά να βρισκόταν εντός του ιερού στις Αμύκλες αλλά ως μέρος κάποιας διαφορετικής

²² Barletta 1990, 45, 50.

κατασκευής ή απλώς δεν σχεδιάστηκε σε ένα κοινό στυλιστικό πλαίσιο με τα άλλα. Η δεύτερη λακωνική ομάδα αποδίδεται στον Θρόνο του Απόλλωνα που χρονολογείται προς τα τέλη του 6^{ου} αιώνα π.Χ. Καθότι και στις δύο ομάδες παρατηρείται η ανεξαρτησία αυτού του σημείου σε σχέση με τον κίονα, θεωρείται ότι η διακόσμηση εξυπηρετούσε κυρίως αισθητικό σκοπό²³.

Παρόμοια χαρακτηριστικά εμφανίζονται και σε ένα κιονόκρανο από τη Μεσσηνία που βρέθηκε στο ιερό του Απόλλωνα Κορύνθιου στην Λογγά, κοντά στην αρχαία Κορώνη. Ο Βερσάκης (1916) υποστηρίζει ότι προέρχεται από τον Ναό Γ και ότι η διακόσμηση του κιονόκρανου αντανακλά τα δείγματα από τις Αμύκλες, ενώ προτείνει χρονολόγηση μεταγενέστερη του οικοδομήματος. Σύμφωνα με τα νεότερα δεδομένα το κιονόκρανο αποδίδεται σε αναθηματικό κίονα και χρονολογείται το δ' τέταρτο του 6^{ου} αιώνα. Στο ιερό του Δία στην Ολυμπία έχουν εντοπιστεί τρία δείγματα αυτού του κιονόκρανου, στα δύο εκ των οποίων συνδυάζεται με σειρές χάλκινων φύλλων. Τουλάχιστον για την μία υποθέτουμε ότι κοσμούσε ξύλινο κιονόκρανο. Το τρίτο δείγμα είναι ένα θραυσμένο κιονόκρανο που προέρχεται από κάποιον θησαυρό. Για κανένα εκ των τριών δεν υπάρχει σαφής χρονολόγηση²⁴.

Το ανακλιντροειδές ιωνικό επίκρανο παραστάδας που φέρει cavetto και εντάσσεται στην αχαϊκή αρχιτεκτονική είναι ιδιαίτερα δημοφιλές στην Πελοπόννησο. Συναντάται περίπου στις ίδιες περιοχές με το κιονόκρανο, δηλαδή στο Άργος, στην Τεγέα, στην Σπάρτη και στις Αμύκλες. Στην περίπτωση των Αμυκλών είναι σε δεύτερη χρήση σε υστερότερη χρονολογικά κατασκευή. Για τον Roux αρκετά από τα επίκρανα θα έπρεπε να θεωρηθούν ως αναθηματικά παρά ως αρχιτεκτονικά μέλη. Η χρονολόγησή τους είναι προβληματική, παρόλα αυτά σε τεχνοτροπικό πλαίσιο κανένα από αυτά δεν είναι προγενέστερο του δ' τετάρτου του 6^{ου} αιώνα. Υπάρχει μεγάλη ποικιλία στην διακόσμηση αυτών των μελών, για παράδειγμα αυτό που βρέθηκε στο Άργος φέρει μία διακοσμητική ταινία περιμετρικά. Ένα άλλο επίκρανο από τις Αμυκλές φέρει διακόσμηση με μία σειρά φύλλων και λογχών και στο κάτω τμήμα ζώνη σταγόνων και αστραγάλων. Παρόλο που αυτά τα αρχιτεκτονικά στοιχεία αποδίδονται στην Αχαΐα, η προέλευσή τους θα μπορούσε να εντοπίζεται στην δυτική Ελλάδα. Αδιαμφισβήτητο βέβαια είναι το γεγονός ότι η διασπορά τους συγκεντρώνεται σε συγκεκριμένα σημεία τόσο εντός της

²³ Barletta 1990, 50-51.

²⁴ Barletta 1990, 51-52.

Πελοποννήσου όσο και σε αποικίες, γεγονός όμως που σε καμία περίπτωση δεν επιβεβαιώνει την αχαιϊκή προέλευσή τους²⁵.

²⁵ Roux 1961, 383-386; Barletta 1990, 52-55

Κεφάλαιο 5: Άργος.

Σχετικά με το Άργος ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο κλασικός ναός της Ήρας που αποτελεί ένα ολοκληρωμένο δείγμα αφενός της τοπικής αργολικής αρχιτεκτονικής και αφετέρου έχει δεχθεί επιρροές από την αττική αρχιτεκτονική. Ο κλασικός ναός της Ήρας στο Άργος χρονολογείται από τα μέσα του 5^{ου} αιώνα και ολοκληρώνεται το 423 π.Χ. Δεν υπάρχουν γραπτές πηγές και εν γένει άλλες μαρτυρίες βοηθητικές ως προς την χρονολόγηση του και έτσι καταφεύγουμε σε μια σχετική χρονολόγηση βάσει αναλογιών και στυλιστικών-τεχνοτροπικών χαρακτηριστικών. Οι εξωτερικές αναλογίες του ναού είναι χαρακτηριστικές του β' μισού του 5^{ου} αι. Το μετακίονιο διάστημα ισούται με 2 ½ φορές την κάτω διάμετρο των κίωνων, το ύψος του κίονα είναι ίσο με 5 ½ φορές την κάτω διάμετρο και ο θριγκός ισούται με 1/3 του ύψους της κιονοστοιχίας. Αυτές τις αναλογίες τις συναντάμε για πρώτη φορά στον Παρθενώνα και το Ηφαιστείο και τις ξαναβλέπουμε πριν το 380-370π.Χ όταν στα κτίρια προτιμώνται ψηλότερες και πιο ανάλαφρες αναλογίες όμοιες με την Θόλο των Δελφών και το ναό του Ασκληπιού στην Επίδαυρο. Τα δωρικά κιονόκρανα του ναού και πιο συγκεκριμένα η κύρτωση στον εχίνο, μοιάζουν περισσότερο με αυτά του ναού των Αθηναίων στην Δήλο και με αυτά της Στοάς στην Βραυρώνα. Υιοθετείται το λέσβιο κυμάτιο στο άνω μέρος των πλαϊνών και οριζόντιων γείσων είναι όμοιο με αυτό των Προπυλαίων της Αθήνας και του ναού του Απόλλωνα στις Βάσσες²⁶.

Για την εκτίμηση του στυλ του ναού της Ήρας, ο Roux στη μελέτη του για την αρχιτεκτονική της Αργολίδας μας παρέχει επαρκή στοιχεία. Ο Ναός της Ήρας, έργο του Ευπόλεμου από το Άργος εμφανίζει αρκετά στοιχεία του αττικού πνεύματος. Ο ναός φέρει μεγάλες ομοιότητες με αττικά οικοδομήματα. Φέρει ανάγλυφες μετόπες στο εξωτερικό ανάλογες με των αθηναϊκών κτισμάτων, που σπάνια χρησιμοποιούνται σε άλλα μέρη της ηπειρωτικής Ελλάδας. Το ιωνικό κυμάτιο που κοσμεί την άνω άκρη των μετόπων και παράλληλο του οποίου συναντάμε στα Προπύλαια και στην διακόσμηση με όβολο της σίμης που είναι χαρακτηριστικό των Περικλείων οικοδομημάτων. Η γλυπτή διακόσμηση της σίμης του ναού μοιάζει να είναι έργο αττικού εργαστηρίου και τα ανθεμωτά ακρωτήρια ομοιάζουν με αυτά του Παρθενώνα. Ο τοιχοβάτης έχει ανάγλυφη διακόσμηση που μοιάζει με του

²⁶ Pfaff 1992, 301-302.

Προπαρθενώνα και του Ηφαιστείου²⁷. Ο Pfaff προσθέτει στα αττικά στοιχεία και την επιλογή του εικονογραφικού θέματος του γλυπτού διακόσμου²⁸.

Παρά τα διάφορα αττικά στοιχεία που εντοπίζονται στον ναό της Ήρας, θα ήταν λάθος να παραβλέψουμε και τα χαρακτηριστικά αυτά που δείγματα της πελοποννησιακής αρχιτεκτονικής παράδοσης. Το πρώτο από αυτά είναι η ράμπα πρόσβασης στο μπροστά μέρος του ναού που την συναντάμε τόσο σε αρκαδικούς ναούς, στον ναό των Βασσών αλλά και στο ναό της Αλέας στην Τεγέα, αλλά σε ναούς εκτός Πελοποννήσου όπως στον ναό του Απόλλωνα στους Δελφούς αλλά και της Αθηνάς στην Αίγινα. Έπειτα την βαθμιδωτή ανισοϋψή σχεδίαση της κρηπίδας που σταδιακά αυξανόταν σε ύψος από κάτω προς τα πάνω. Οι ανάγλυφες μετόπες στο εξωτερικό του ναού δεν αντικατέστησαν τις μετόπες του θριγκού της πρόστασης που είναι πελοποννησιακό στοιχείο αλλά μάλλον υπήρξε συνδυασμός των δύο στυλιστικών χαρακτηριστικών²⁹.

Για τον ναό της Ήρας παρόλο που δεν μπορούμε να γνωρίζουμε πόσο σύγχρονη και καινοτόμα μπορεί να ήταν η εσωτερική του διακόσμηση και διαμόρφωση, το εξωτερικό του φαίνεται να είναι πιο μοντέρνο από τον ναό του Απόλλωνα στις Βάσσειες και ταυτόχρονα δηλώνει την μετάβαση από τα αθηναϊκά μνημεία του 5^{ου} αιώνα στην αρχιτεκτονική διάσταση των μνημείων του 4^{ου} αιώνα στην Πελοπόννησο και τους Δελφούς. Σχετικά με τον αρχιτέκτονα του μνημείου, δεν γνωρίζουμε άλλα έργα του αλλά σίγουρα ορισμένα από τα τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά που αναφέραμε ήταν δικής του έμπνευσης. Επιπλέον, πιθανά ορισμένοι τεχνίτες που απασχολήθηκαν κατά την ανέγερση του ναού, να είχαν έρθει από την Αθήνα και ενδεχομένως να είναι αυτοί υπαίτιοι για τα αττικά στοιχεία που εντοπίζονται. Ενδεχομένως όμως η επιλογή αυτών των στοιχείων έγινε στο ευρύτερο πλαίσιο της μίμησης της αρχιτεκτονικής των διάσημων αθηναϊκών μνημείων³⁰.

Σχετικά με την Θυμέλη στην Επίδαυρο που είναι ένα ακόμη οικοδόμημα από το οποίο μπορούμε να αντλήσουμε πληροφορίες για την αρχιτεκτονική της Αργολίδας, ο Roux αποδίδει τον πλούσιο δωρικό ρυθμό που συναντάμε εκεί, τον 4ο αιώνα, σε Αργείους αρχιτέκτονες και όχι στον Πολύκλειτο που έχει επικρατήσει ως ο εμπνευστής της θόλου. Με την ίδια συλλογιστική θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι ο πλούσιος διάκοσμος της θόλου των Δελφών είναι εξίσου έργο

²⁷ Roux 1961, 60-62.

²⁸ Pfaff 1992, 310.

²⁹ Pfaff 1992, 311.

³⁰ Pfaff 1992, 312-314.

Αργείων αρχιτεκτόνων, οι οποίοι δεν διστάζουν να καινοτομούν ιδιαίτερα κατά τα ύστερα κλασικά χρόνια³¹. Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι έστω εντοπίζονται ορισμένες στυλιστικές ομοιότητες μεταξύ του κλασικισμού του Πολυκλείτου τον 5ο αιώνα και του πληθωρικής διακοσμητικά αρχιτεκτονικής που παρατηρείται σε αυτό το οικοδόμημα του 4ου αιώνα³².

³¹ Roux 1961, 184-7.

³² Winter 1982, 400.

Κεφάλαιο 6: Το Φιλιπείον στην Ολυμπία.(εικ. 15-17)

Για το Φιλιπείο επικρατούσε η άποψη ότι έχει αρχιτεκτονικές επιρροές από την αθηναϊκή αρχιτεκτονική³³. Η Miller απέδωσε τόσο την αρχιτεκτονική σύλληψη όσο και την υλοποίηση του σε μη αττικό εργαστήριο. Μετά από εκτεταμένη μελέτη μεμονωμένα των αρχιτεκτονικών συστατικών του κτιρίου, η υπόθεση της την οδήγησε στο συμπέρασμα της ύπαρξης μίας μακεδονικής αρχιτεκτονικής τυπολογίας με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά η οποία δεν περιορίζεται μόνο στην ευρύτερη ζώνη επιρροής της Μακεδονικής κυριαρχίας αλλά επεκτείνεται χωρίς να γνωρίζει στενά γεωγραφικά όρια.

Στα γενικά χαρακτηριστικά της μακεδονικής τεχνοτροπίας εντάσσονται οι πλούσιες τοιχογραφίες στα μνημεία, η ταυτόχρονη χρήση δωρικών και ιωνικών στοιχείων στο ίδιο κτίριο και η ζωγραφική απόδοση αρχιτεκτονικών μελών, για παράδειγμα κίωνων κάτω από εγχάρακτα κιονόκρανα κάτι που δεν εξυπηρετούσε τόσο χρηστικό όσο διακοσμητικό σκοπό. Αυτό το τελευταίο αποκρυσταλλώθηκε στην Μακεδονία τον 3^ο αιώνα όπου έχουμε προσπάθεια τρισδιάστατης απεικόνισης αρχιτεκτονικών μελών επάνω σε επίπεδη επιφάνεια, μοτίβο ιδιαίτερα αγαπητό και διαδεδομένο στην Καμπανία, αλλά το βλέπουμε και στο 2^ο Πομπηϊανό στύλ³⁴.

Στα μέσα του 4^{ου} αιώνα, ο Αλέξανδρος Γ΄ ολοκληρώνει το μνημείο που ξεκίνησε ο πατέρας του Φίλιππος Β΄ το 338 π.Χ μετά την νίκη του στην μάχη της Χαιρώνειας³⁵. Το μνημείο αυτό είναι το Φιλιπείο, ένα κυκλικό οικοδόμημα που αποτελείται από 9 κορινθιακούς κίονες στο εσωτερικό και 18 ιωνικούς στο εξωτερικό και βρίσκεται στην Άλτι στην Ολυμπία³⁶. Δεν γνωρίζουμε τον αρχιτέκτονα του μνημείου ενώ έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ο Λεωχάρης που φιλοτέχνησε τα αγάλματα του Φιλίππου και της οικογένειάς του, τα οποία κοσμούσαν το εσωτερικό διετέλεσε και αρχιτέκτονας του οικοδομήματος. Αυτή η υπόθεση θα μπορούσε εύκολα να καταρριφθεί δεδομένου ότι δεν έχει βρεθεί κάποια επιγραφική ή γραμματειακή πηγή που να τον αναφέρει σε αυτό τον ρόλο³⁷.

³³ Dinsmoor 1950, 236; Roux 1961, 355.

³⁴ Miller 1970.

³⁵ Υπάρχει πιθανότητα το μνημείο να ολοκληρώθηκε πριν από τον θάνατο του Φιλίππου, καθώς η αρχιτεκτονική διακόσμηση αποδίδεται βιαστικά χωρίς ιδιαίτερη επιμέλεια στις λεπτομέρειες. (Schultz 2009, 132).

³⁶ Winter 2006, 74.

³⁷ Miller 1970, 179-180.

Στην προσπάθεια μας να εντοπίσουμε τις επιρροές του αρχιτέκτονα του μνημείου, παρακολουθούμε τις τυπολογικές πληροφορίες που μας δίνει το ίδιο το κτίριο. Αρχικά είναι το μόνο κυκλικό οικοδόμημα με εξωτερική ιωνική κιονοστοιχία στην Άλτι. Παράλληλα είναι γενικότερα το μόνο κυκλικό οικοδόμημα με ιωνικού ρυθμού εξωτερική κιονοστοιχία καθώς όλα όσα έχουν βρεθεί έχουν είτε δωρικού ή κορινθιακού. Δυστυχώς, δεν μας έχει σωθεί η ανωδομή άλλων κυκλικών οικοδομημάτων της Μακεδονίας αλλά από τις βάσεις των κίωνων της περιστασης ημικυκλικού κτιρίου στην Ακρόπολη της Πέλλας, γνωστό και ως Πρόπυλο, που μας σώζονται *in situ* διακρίνεται ότι ήταν ιωνικού ρυθμού³⁸.

Θα μπορούσαμε να περιγράψουμε την τεχνοτροπική απόδοση των ιωνικών στοιχείων ως επαρχιωτική και σχετικά κακότεχνη για να συγκριθεί με τα Ιωνικού ρυθμού αθηναϊκά μνημεία. Πενήντα χρόνια αργότερα, παρατηρώντας τον μακεδονικό τάφο της Βεργίνας όπου πάλι έχουμε χρήση του Ιωνικού ρυθμού στην πρόσοψη, βλέπουμε ότι συνεχίζεται η αναπαραγωγή των λεπτομερειών με τον τρόπο που αποδόθηκαν στο Φιλιπείο³⁹. Ο αρχιτέκτονας με την επιλογή του να κάνει ιωνική την εξωτερική κιονοστοιχία, δηλώνει την άμεση σχέση και εξοικείωση του με τον Ιωνικό ρυθμό κάτι που ίσχυε για τους Μακεδόνες αρχιτέκτονες. Επίσης με αυτήν του την επιλογή πιθανά δηλώνεται η απουσία του από τον κεντρικό ελλαδικό χώρο, όπου κυριαρχούσε η κορινθιακή ή η δωρική εξωτερική κιονοστοιχία προς αποφυγή της αισθητικής παραμόρφωσης των ιωνικών κιονόκρανων τα οποία δεν μπορούσαν να εναρμονιστούν με την φορά του κυκλικού επιστύλιου⁴⁰.

Ο συνδυασμός πωρόλιθου και μάρμαρου είναι ένα μακεδονικό χαρακτηριστικό. Στην Μακεδονία στο παλάτι της Πέλλας αλλά και σε αναθήματα των Μακεδόνων σε άλλους προορισμούς, όπως λ.χ η Στοά του Αντίγονου στην Δήλο, παρατηρείται η προτίμηση αυτών των δύο υλικών. Στο Φιλιπείο, οι κίονες και οι δοκοί στήριξης της στέγης ήταν από πωρόλιθο ενώ η κρηπίδα, το δάπεδο και η σίμη ήταν μαρμάρινα. Κατά παράδοση στην Πελοπόννησο οι ιωνικοί κίονες είχαν 20 ραβδώσεις ενώ εδώ συναντάμε 24 όπως και στο Πρόπυλο της Πέλλας. Οι εσωτερικές κορινθιακές κιονοστοιχίες που ουσιαστικά δεν έχουν δομικό ρόλο, αλλά συμβάλλουν στην εσωτερική διαμόρφωση των χώρων συναντάται πολύ συχνά στην τυπολογία των ναών της Πελοποννήσου, όπως και στην Θόλο της Επιδαύρου.

³⁸ Miller 1970, 182.

³⁹ Tomlinson 1963, 141.

⁴⁰ Miller 1970, 183.

Ακόμη, συναντάμε και ορισμένα άλλα ιδιαίτερα στοιχεία όπως την ιωνική βάση με την πλίνθο, την διακόσμηση στην επίστεψη του γείσου και το επιστύλιο διπλής όψης. Μάλιστα η διακόσμηση λέσβιου κυμάτιου μαζί με ιωνικό στην επίστεψη του γείσου αποκτά εξέχουσα θέση στο εσωτερικό των πελοποννησιακών ναών μετά από την εμφάνιση της στο Φιλιπείο και ενδεχομένως να είναι χαρακτηριστικό που προέρχεται από τον Βορρά. Ο τοιχοβάτης μοιάζει να είναι έμπνευση αττικών δωρικών οικοδομημάτων αλλά το συναντάμε προγενέστερα και στην Επίδαυρο ενώ μεταγενέστερα και στην Μακεδονία⁴¹. Η διακόσμηση του βάθρου στο εσωτερικό φέρει ομοιότητες με την διακόσμηση της βάσης των κιόνων του Ερεχθείου. Κατά κύριο λόγο όμως η αρχιτεκτονική διακόσμηση φαίνεται να είναι επηρεασμένη από τον ναό της Αθηνάς Αλέας στην Τεγέα⁴². Η πλίνθος κάτω από τις ιωνικές βάσεις είναι στοιχείο ανατολικής προέλευσης πιθανά από την Σάμο και συνήθως συνδυάζεται με την κλασική αττική βάση. Ένα ακόμη ανατολικό στοιχείο είναι το επιστύλιο διπλής όψης. Ο εκλεκτικισμός των επιμέρους χαρακτηριστικών που διαμορφώνουν το κτίριο, σε συνδυασμό με τις ομοιότητες που φέρουν με τα μακεδονικά αρχιτεκτονήματα, οδηγούν την Miller στην υπόθεση ότι ο αρχιτέκτονας του μνημείου ήταν Μακεδόνας⁴³.

Ο Townsend διακρίνει αττικές επιρροές και το συγκρίνει με τα χορηγικά μνημεία της Αθήνας μεταξύ του 340π.Χ με 320π.Χ. Μάλιστα εντοπίζει ότι το χορηγικό μνημείο του Λυσικράτη παρουσιάζει ομοιότητες τόσο στο σχήμα όσο στην απόδοση των Κορινθιακών κιονόκρανων⁴⁴. Σε ένα έστω θεωρητικό επίπεδο, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το μνημείο και το ημικυκλικό του βάθρο που έστεκαν τα αγάλματα της μακεδονικής βασιλικής οικογένειας, πιθανά είναι εμπνευσμένα από ημικυκλικές βάσεις και κυκλικά κτίρια στο Άργος που σχετίζονται με την λατρεία του Ηρακλή, ο οποίος θεωρείτε μυθικός πρόγονος της μακεδονικής βασιλικής οικογένειας, ειδικά από την στιγμή που αυτά έγιναν ιδιαίτερα δημοφιλή στο ανάκτορο της Πέλλας μετά τον θάνατο του Φιλίππου. Ήταν ένας τρόπος να τιμήσουν και να τονίσουν την ιστορία τους και την μυθική καταγωγή τους⁴⁵.

⁴¹ Miller 1970, 190-195.

⁴² Schultz 2009,133.

⁴³ Winter 2006, 74-75.

⁴⁴ Schultz 2009,155.

⁴⁵ Schultz 2009,138.

Συμπεράσματα

Μελετώντας τους ναούς της Πελοποννήσου είμαστε σε θέση να αντιληφθούμε την αδιάλειπτη εξέλιξη της αρχιτεκτονικής και μάλιστα να ξεχωρίσουμε συγκεκριμένα αρχιτεκτονικά εργαστήρια στο εσωτερικό της. Παρατηρείται η χρήση αρχιτεκτονικών καινοτομιών από περιοχές εκτός Πελοποννήσου, όπως είναι η Αθήνα κάτι που έχει την βάση του στην αρτιότητα που διέπει τα αθηναϊκών οικοδομήματα, για παράδειγμα των κτιρίων της Ακρόπολης. Από εξωτερικές επιρροές εντοπίζουμε ψήγματα μακεδονικής αρχιτεκτονικής σε έναν από τους πλέον γνωστούς ιερούς τόπους, την Ολυμπία. Μελετώντας το Φιλιπείο είναι προφανές ότι το οικοδόμημα έχει πολλά καινοτόμα αρχιτεκτονικά στοιχεία. Ορισμένοι μελετητές με κύριο εκπρόσωπο την Miller θεωρούν ότι η αρχιτεκτονική του σχετίζεται με την Μακεδονία καθώς εμφανίζει στυλιστικές ομοιότητες με οικοδομήματα που συναντάμε εκεί. Παρόλα αυτά έχει διατυπωθεί η άποψη ότι εμφανίζει αρκετά στοιχεία από την αθηναϊκή αρχιτεκτονική και έτσι θα έπρεπε να το αποδώσουμε σε αθηναϊκό εργαστήριο.

Ο λακωνικός τύπος κεράμωσης όπως είδαμε πιο πάνω αποτέλεσε βασικό τρόπο στέγασης οικοδομημάτων σε τοπικό επίπεδο αλλά επεκτάθηκε και σε πιο απομακρυσμένες περιοχές. Παράλληλα αποτέλεσε το πρότυπο για άλλες τοπικές παραλλαγές όπως στην περίπτωση της Αρκαδίας.

Σχετικά με την αρχιτεκτονική της Αρκαδίας, εντυπωσιακά είναι τα δείγματα που έχουμε ήδη από τον 7^ο αιώνα και έπειτα. Κατόπιν παρατήρησης διακρίνεται ότι την αρχαϊκή περίοδο, η τοπική αρχιτεκτονική γνωρίζει ιδιαίτερη ακμή καθώς δεν είναι λίγα τα οικοδομήματα που αναπαράγουν τα αρχιτεκτονικά στοιχεία, τα οποία εντοπίζονται για πρώτη φορά εκεί. Έπειτα κατά τον 5^ο και 4^ο αιώνα, στα δύο γνωστότερα ναϊκά οικοδομήματα της περιοχής γίνονται ορατές οι επιρροές από άλλες περιοχές, όπως το Άργος και η Αθήνα.

Η αρχιτεκτονική της Κορίνθου επηρέασε οικοδομήματα εκτός των τοπικών ορίων και αποτέλεσε την κοιτίδα διαμόρφωσης του δωρικού ρυθμού. Ο κορινθιακός τύπος κεράμωσης ήταν εντονότερα διακοσμητικός από τον λακωνικό. Αποτέλεσε και αυτός πρότυπο για την δημιουργία άλλων τοπικών παραλλαγών όπως συνέβη στην περίπτωση του Άργους. Σχετικά με την ναοδομία είναι αρκετά τα μεμονωμένα στοιχεία που εμφανίζονται εδώ και χαρακτηρίζουν την τοπική αρχιτεκτονική.

Παρατηρούμε πως εμφανίζονται σε συνοχή σε αρκετά από τα οικοδομήματα της πόλης.

Ένα ακόμη σημαντικό αρχιτεκτονικό εργαστήριο είναι αυτό στην Αχαΐα, την επιρροή του οποίου την αντιλαμβανόμαστε από την μεγάλη συγκέντρωση αρχιτεκτονικών μελών, η δημιουργία των οποίων εντοπίζεται εκεί. Τα ευρήματα κατά κύριο λόγο είναι από την Λακωνία και την Αρκαδία, χωρίς να περιορίζονται σε αυτές τις περιοχές. Έχει αμφισβητηθεί κατά πόσο αυτό το αρχιτεκτονικό στυλ προέρχεται από την Αχαΐα, αλλά παρόλα αυτά συνεχίζει να μας απασχολεί καθώς συνέβαλλε στην κατά κάποιο τρόπο «κινητικότητα» των αρχιτεκτονικών ιδεών και ρευμάτων στην Πελοπόννησο.

Τέλος, επέλεξα να αναφερθώ στο Ηραίο του Άργους καθώς περικλείει αρκετά πελοποννησιακά στοιχεία σε μείξη με αττικά και παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε πως αντιλαμβανόταν τα εξωτερικά- αττικά αρχιτεκτονικά στοιχεία ένας τοπικός αρχιτέκτονας και ο τρόπος που τα προσάρμοσε στο οικοδόμημα.

Βιβλιογραφία

- Barletta, B.A. "An "Ionian Sea" Style in Archaic Doric Architecture". *American Journal of Archaeology*, Vol. 94, No. 1, 45-72.
- Dinsmoor, W.B. 1950. *The architecture of ancient Greece: An account of its historic development*. Third revised edition. London.
- Holmes, A. M. 1995 *Regional Variations of Early Archaic Greek Doric Temples in the Peloponnese, c. 675-550 BC*. Dissertation. King's College, London.
- Miller, S.G. 1970. *Hellenistic Macedonian architecture: its style and painted ornamentation*. Dissertation, Bryn Mawr College.
- Østby, E. 1986. "The Archaic Temple of Athena Alea at Tegea." *OpAth XVI*: 75-102.
- Østby, E. 1991. "The Temples of Pallantion: Archaeological Collaboration in Arcadia". In *The Norwegian Institute at Athens: The First Five Lectures*, edited by Ø. Anderson and H. Whittaker, 41-55. Athens: The Norwegian Institute at Athens.
- Østby, E. 2000. "Delphi and Archaic Doric Architecture in the Peloponnese." In *Delphes Cent ans Après la Grande Fouille: Essai de Bilan: Actes du Colloque International Organisé par l'École Française d'Athènes, Athènes-Delphes, 17-20 Septembre 1992*. BCH Supplement 36, edited by A. Jacquemin, 239-261. Athènes: École Française d'Athènes.
- Østby, E. 2005. *Ancient Arcadia: Papers from the Third International Seminar on Ancient Arkadia, held at the Norwegian Institute at Athens, 7 - 10 May 2002*. Athens: Norwegian Inst. 493-506.
- Pfaff, C.A. 1992. *The Argive Heraion: The architecture of the Classical Temple of Hera*. Dissertation, New York University.
- Pfaff, C.A. 2003. "Archaic Corinthian Architecture, ca. 600 to 480 B.C." *Corinth, Vol. 20, Corinth, The Centenary: 1896-1996*, 95-140.
- Pfaff, C.A. 2003b. *The Argive Heraion: The architecture of the Classical Temple of Hera*. Princeton: American School of Classical Studies at Athens.
- Roux, G. 1961. *L'architecture de l'Argolide aux IVe et IIIe siècles avant J .-C*. Paris: E. de Boccard.

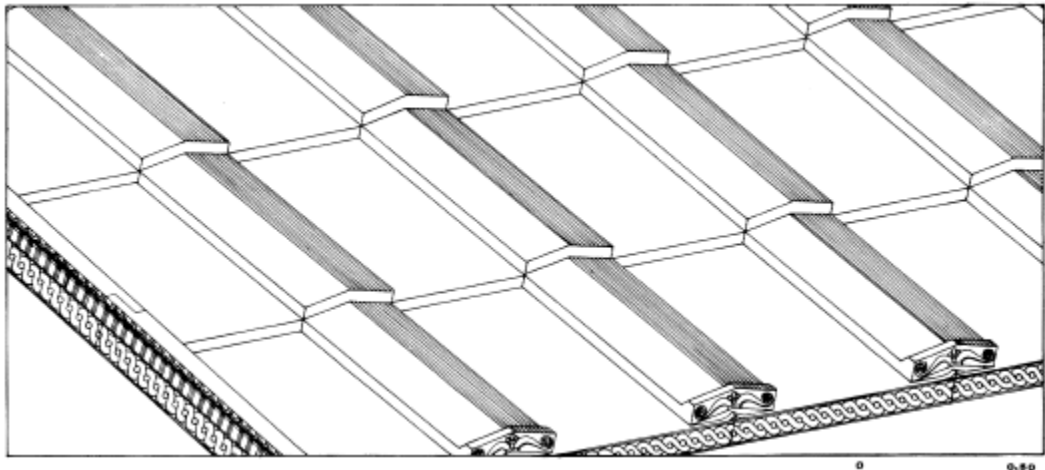
Schultz, P. 2009. "Divine Images and Royal Ideology in the Philippeion at Olympia." *In Aspects of ancient Greek cult: context, ritual and iconography*. Aarhus: Aarhus University Press. 125- 193.

Tomlinson, R.A. 1963. "The Doric Order: Hellenistic Critics and Criticism." *The Journal of Hellenic Studies* 83: 133–145.

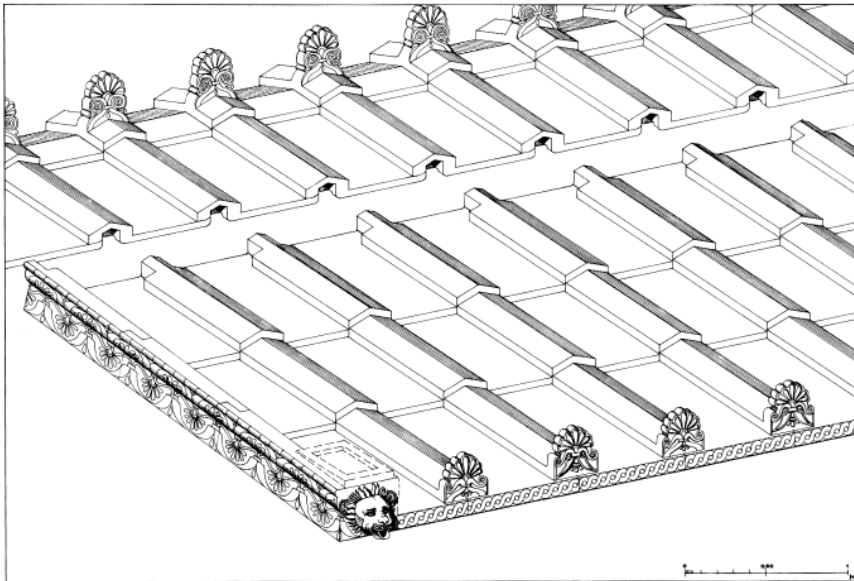
Winter, N. A. 1993. "Defining regional styles in Archaic Greek architectural terracottas." *Hesperia* 59: 13-32.

Winter, F.E. 2006. *Studies in Hellenistic architecture*. Toronto: University of Toronto Press.

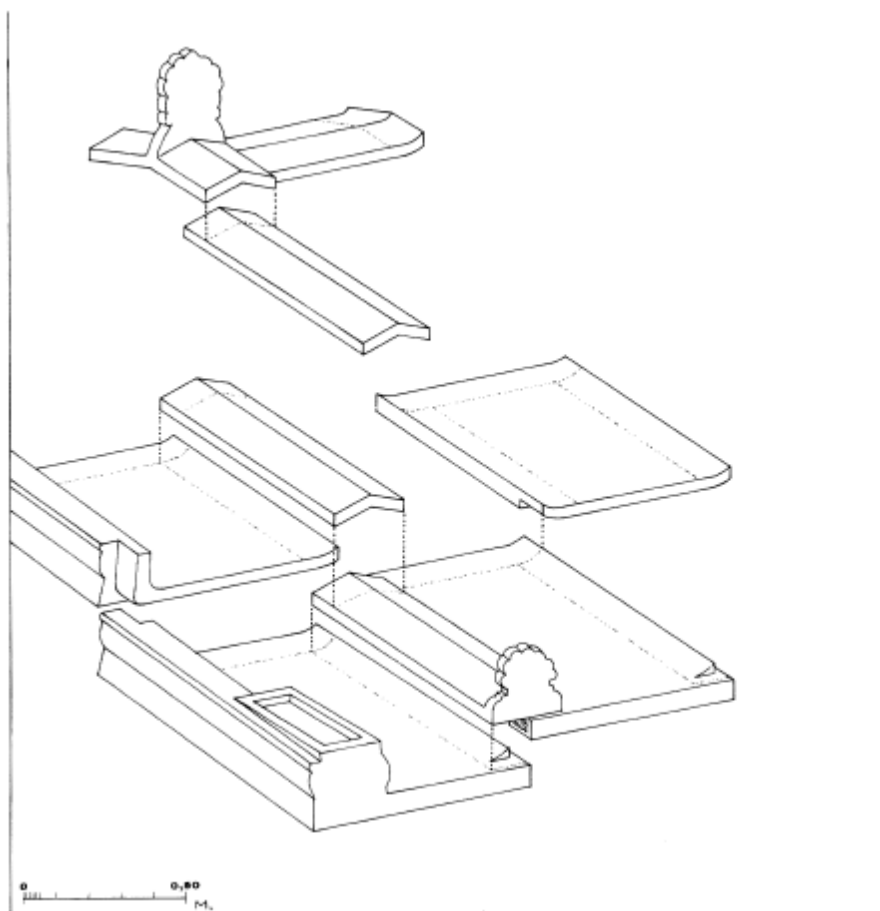
Παράρτημα εικόνων

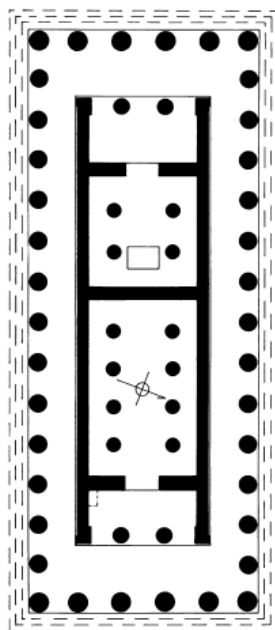
Εικόνα 1: Δείγμα κεράμων κορινθιακού τύπου από τους Δελφούς, που χρονολογείται το α΄ μισό του 6^{ου} αιώνα (Winter 1993, 19).

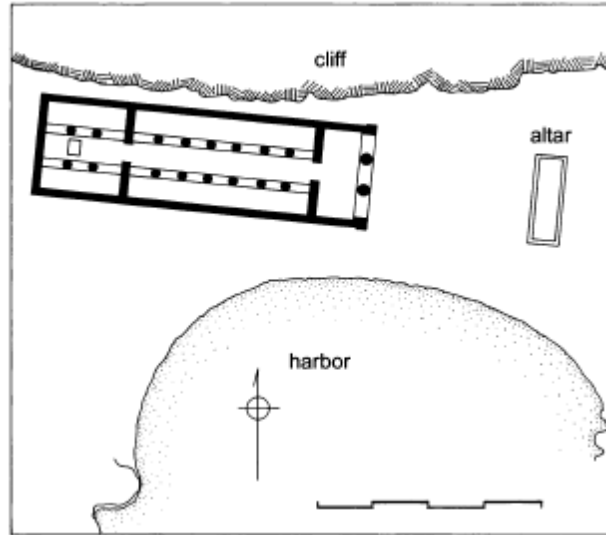
Εικόνα 2: Δείγμα κεράμων κορινθιακού τύπου από την δεύτερη φάση του ναού του Απόλλωνα στην Κόρινθο, που χρονολογείται το β΄ μισό του 6^{ου} αιώνα (Winter 1993, 17).

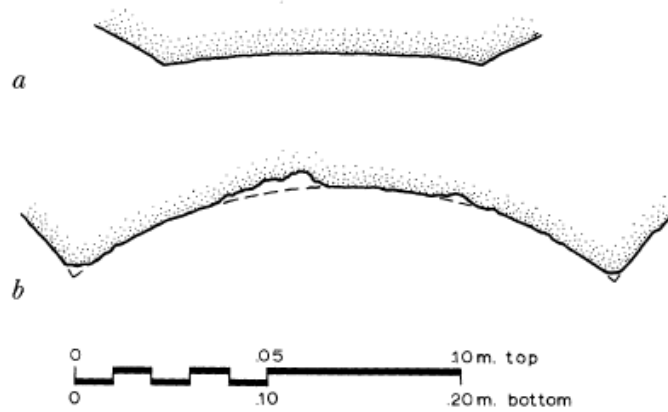
Εικόνα 3: Κορινθιακού τύπου κεράμωση από τον Θησαυρό των Μεγαρέων στην Ολυμπία, που χρονολογείται στα τέλη της αρχαϊκής περιόδου (Winter 1993, 20).

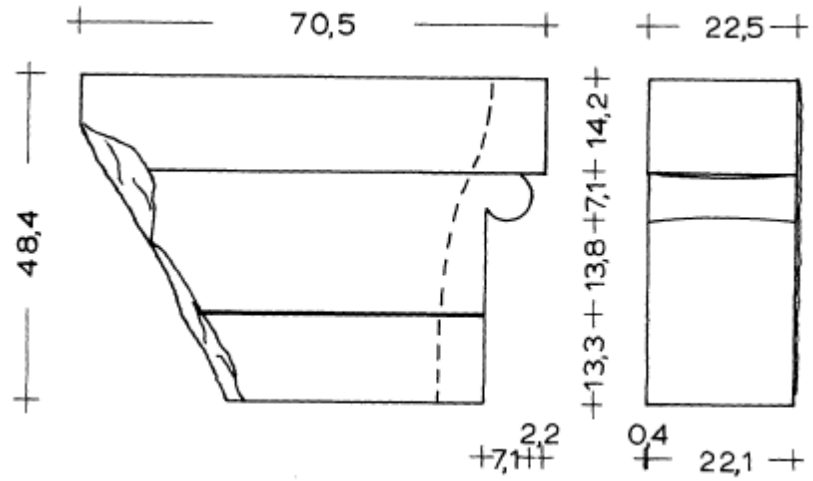
Εικόνα 4: Ο Ναός του Απόλλωνα στην Κόρινθο (Corinth I, εικ.1.)

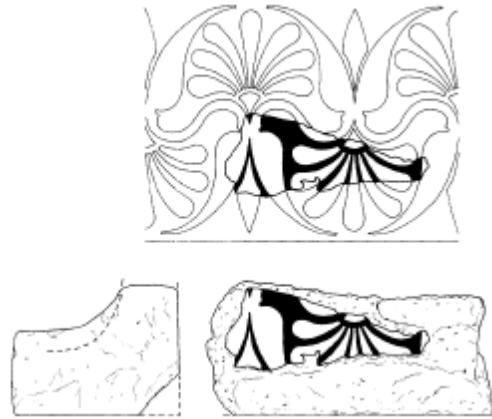
Εικόνα 5: Το ιερό της Ήρας στην Περαχώρα (Pfaff 2003, 120).

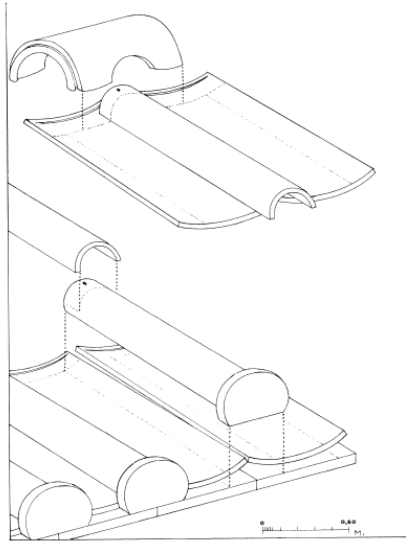
Εικόνα 6: Ραβδώσεις δωρικών κίονων. Επάνω: από άγνωστο κτίριο κοντά στην Ιερή πηγή. Κάτω από τον ναό κοντά στο Γυμνάσιο (Pfaff 2003, 97).

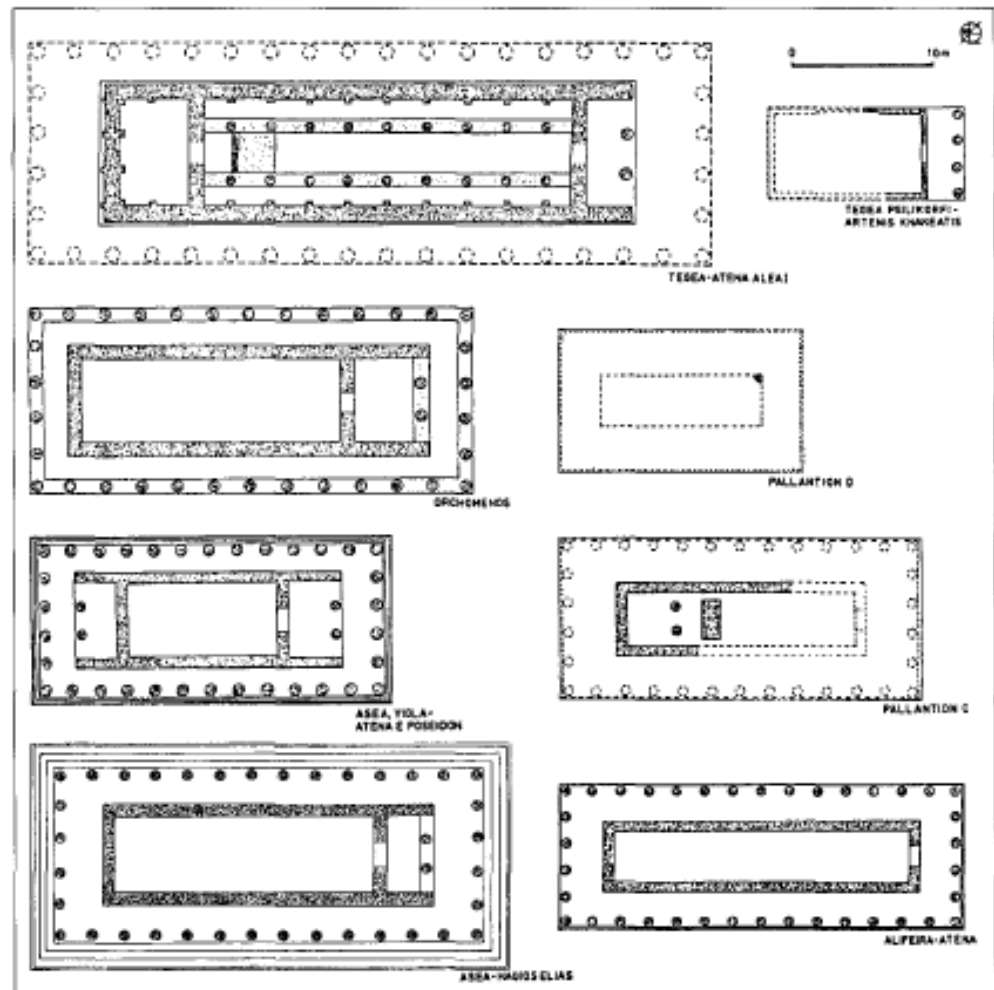
Εικόνα 7: Ανακλιντροειδές επίκρανο παραστάδας (Pfaaf 2003, 99).

Εικόνα 14: Αργολικού τύπου σίμη που βρέθηκε κοντά στο θέατρο στην Κόρινθο(Pfaaf 2003, 111).

Εικόνα 8: Ο λακωνικός τύπος(επάνω)
Ακροκέραμο με διακόσμηση από την
Σπάρτη (κάτω)
(Winter 1993, 14, pl.I a)

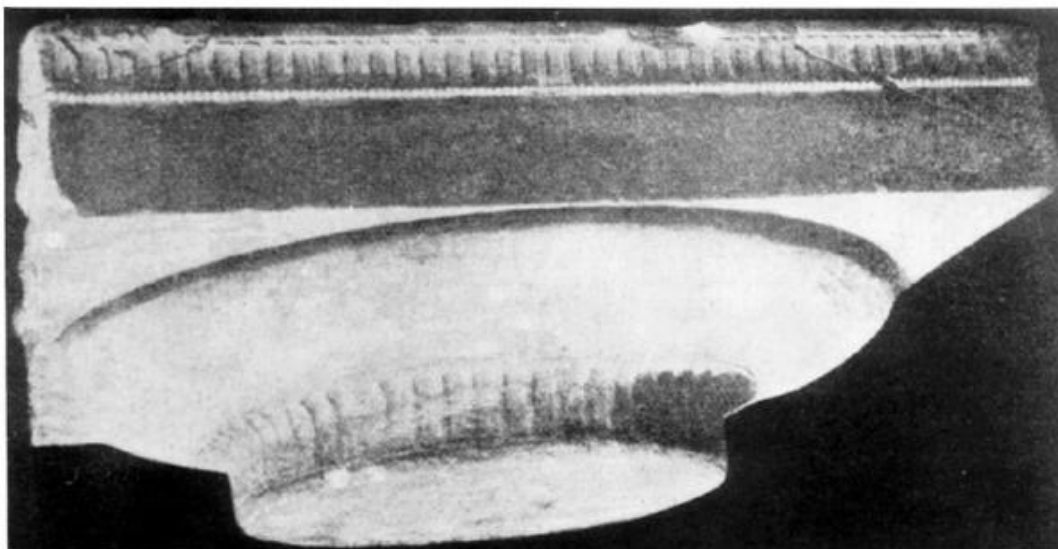
Εικόνα 9. Κατόψεις των αρχαϊκών ναών στην Αρκαδία (Østby 2005, 504).

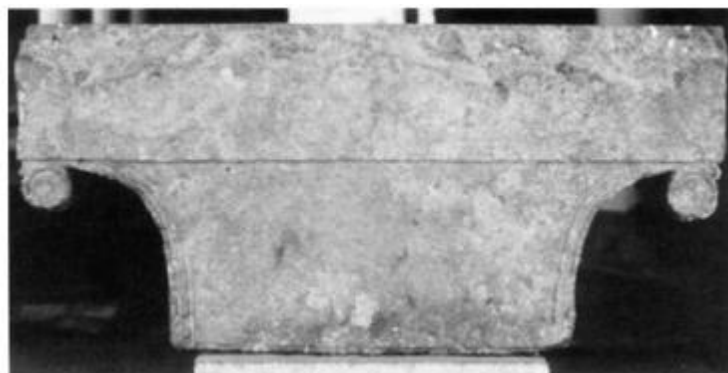
Εικόνα 10: Θραυσμένο κιονόκρανο από τον ναό της Αρτέμιδος Κνακεάτιδος
(Barletta 1990, 50).

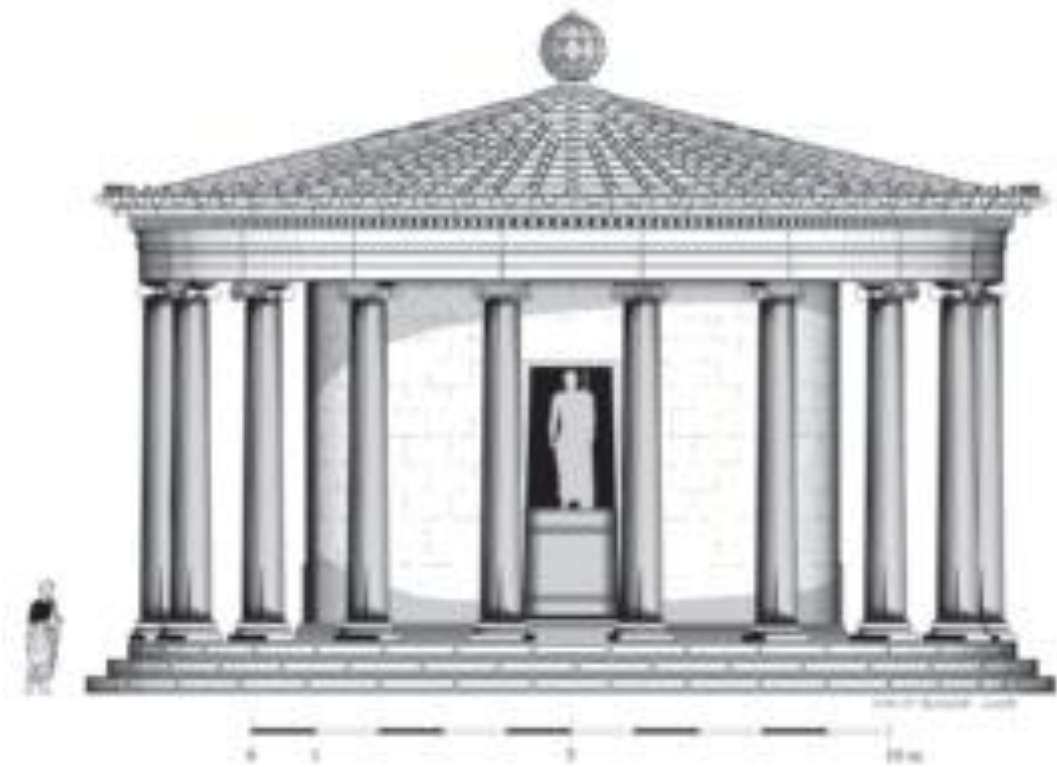
Εικόνα 11: Κιονόκρανο από την Σπάρτη (Barletta 1990, 50).

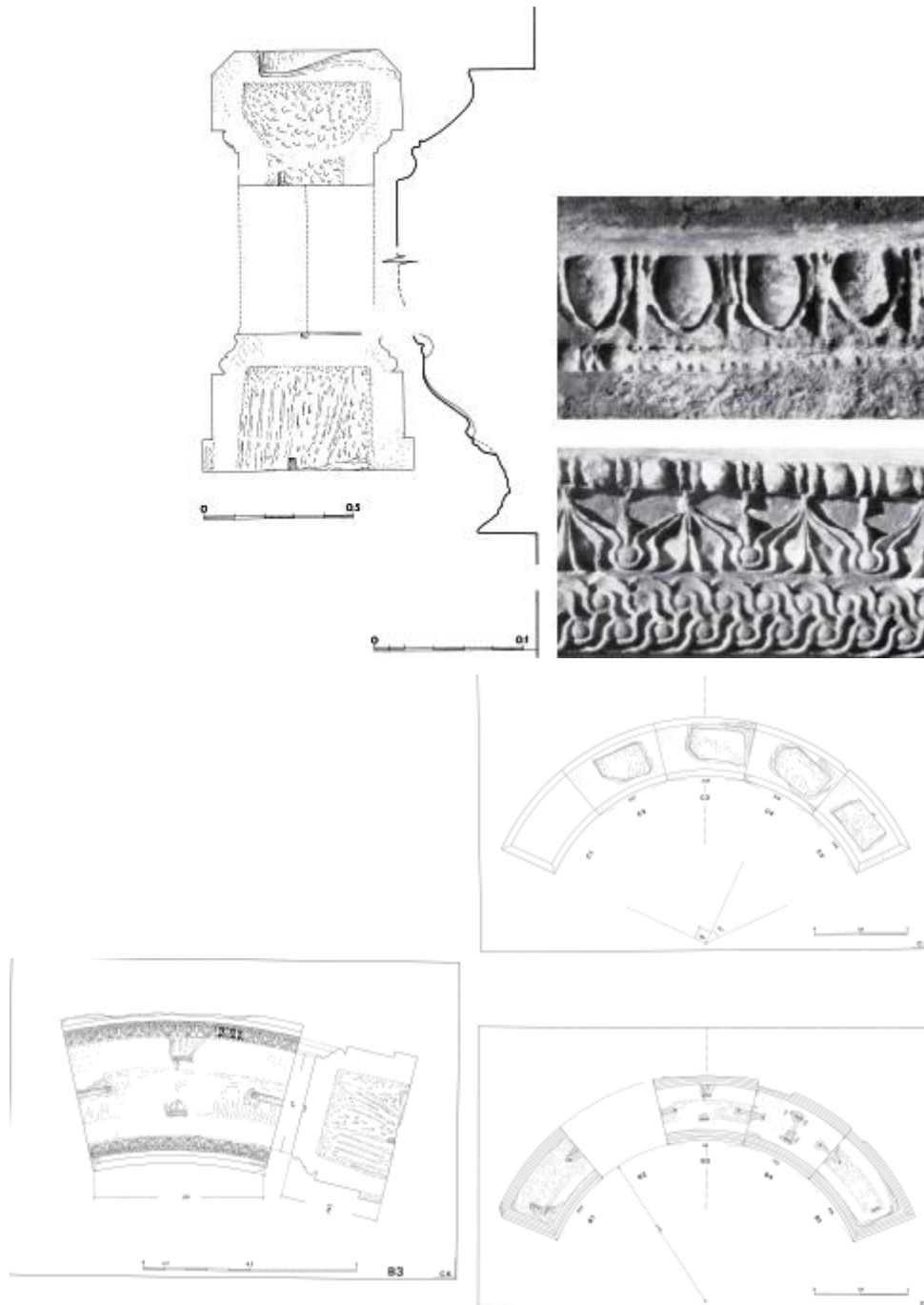
Εικόνα 12: Κιονόκρανο από τον Ναό του Απόλλωνα Κορύνθιου (Barletta 1990, 51).

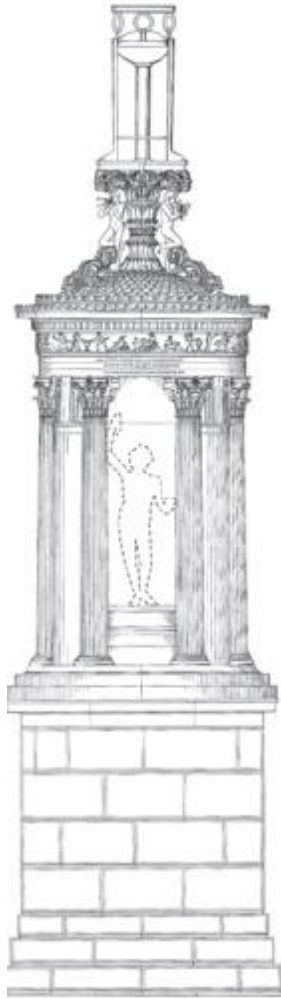
Εικόνα 13: Επίκρανο από το Άργος (Barletta 1990, 54).

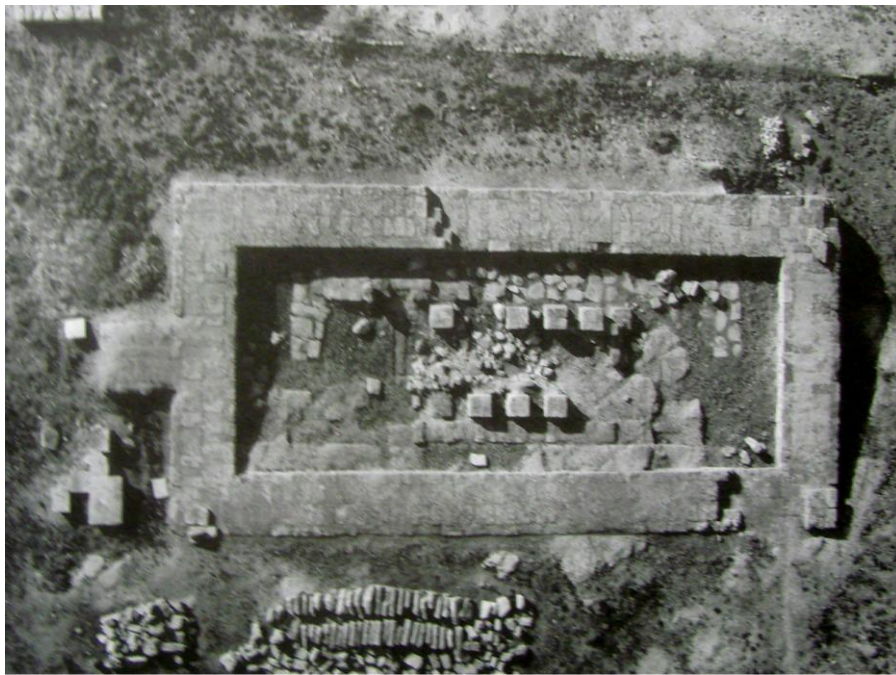
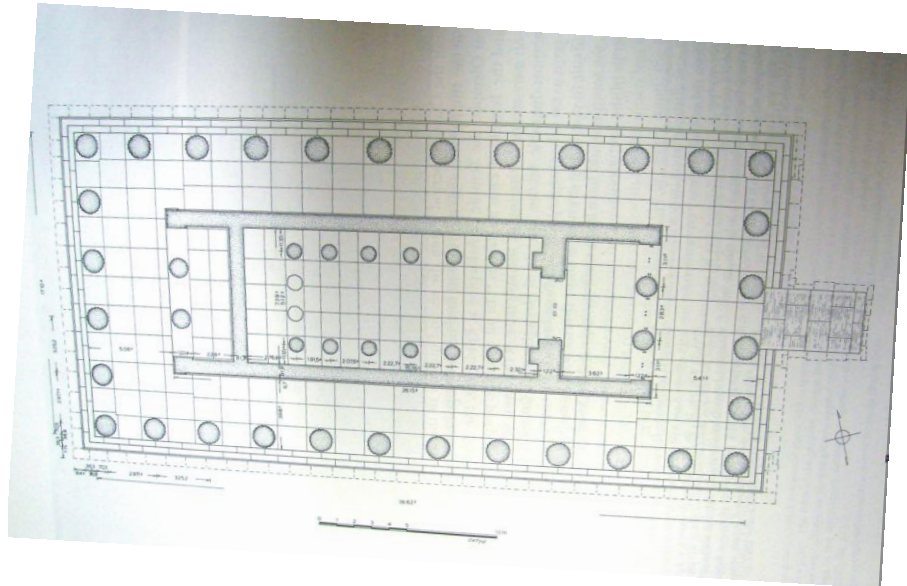
Εικόνα 15. Σχεδιαστική αναπαράσταση του Φιλιπείου (Schultz 2009, 127).

Εικόνα 16. Το βάθρο του Λεωχάρι στο Φιλιπείο. Επάνω: Κατά τομή και η διακόσμηση της επίστεψης και της βάσης. Κάτω σχεδιαστικές αναπαραστάσεις της βάσης και της επίστεψης (Schultz 2009,134, 141, 142).

Εικόνα 17. Το χορηγικό μνημείο του Λυσικράτη(Schultz 2009,159).

Εικόνα 18: Το Ηραίο του Άργους (Pfaff 2003b, εικ. 53)